

ВИШИТИЙ РУШНИК В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

З давніх-давен рушник відігравав значну роль в українській культурі. Жодна визначна подія в житті українського народу не проходила без його участі. Рушник, являється обов'язковим атрибутом кожного свята, кожного весілля, предметом народного побуту, невід'ємним оберегом домівки. Адже, рушники і є відображенням культурного життя українського народу в візерунках яких відображені образи «берегині», «дерева життя», різні символи та прадавні магичні знаки.

Український традиційний рушник – це прямокутний шмат лляного чи конопляного полотна, що має на кінцях, а часто і на всьому полі різноманітні вишиті або виткані композиції, які відображають світогляд та звичаї предків, несуть інформацію про добро, достаток, здоров'я. Рушники є символом матеріальної культури слов'ян, важливою складовою обрядів та ритуалів [4, с.47–53].

Вишивати рушники – давній український народний звичай.

Вишиваний рушник донині не втратив свого значення в побуті. І тепер ним прикрашають інтер'єри помешкань, віттарі та ікони в церквах. І надалі він залишається атрибутом народних звичаїв та обрядів [1, с.56–60].

Рушник – це один із небагатьох предметів, який містить в собі так багато різних символічних значень:

- Гостинність – на ньому гостям подавали хліб-сіль, і це означало велику гостинність господарів;
- Народження дітей – на рушниках приймали новонароджених, з рушником приходили до матері привітати новонароджену дитину;
- Хрещення – дитину до хрещення завжди несли на рушникові;
- Смерть – рушник використовували на похоронах, на ньому труну спускали до могили, проводжали людину в останню путь;
- Дорога – рушник давали близьким людям в добру дорогу, на щастя та швидкого повернення;
- Будівництво – будуючи домівку, на завершення даху останню крокву заносили на рушниках;
- Оберіг – рушники завжди відігравали велике значення, адже вони мали захисну роль, відганяли нечисту силу;
- На іконах – з часів прийняття християнства існувала традиція прикрашати ікони рушниками, вони мали назву «божнички»;
- Сватання – рушники дарували старостам, якщо на заручинах дійшли до згоди.
- Весілля – дуже велике значення відігравав рушник у весільному обряді. Кожна наречена вишивала рушник на весілля собі сама, найкращого рушника стелили дружби молодим під час вінчання в церкві, щоб їхнє подружнє життя було щасливе, а ще була така традиція – хто перший стане на рушник, той буде головним в сім'ї.

- Побут – існували рушники, які використовувались у побуті, «утиральник» для обличчя та рук, «стирок» для посуду [7, с.120–128].

Регіональні особливості українських вишитих рушників

Наприкінці ХІХ – початку ХХ століть на Полтавщині, Черкащині, Київщині, Чернігівщині та Слобожанщині побутували рушники, вишиті заплоччю або гарусом червоного кольору із можливим вкрапленням інших кольорів, основу композиції яких становило так зване Світове дерево. Такі рушники мали ширину 40–50 см і довжину близько 2 м. Вишиванню передувало нанесення контурів майбутнього орнаменту на полотно, далі вони повторювалися вишивкою двосторонньою штапівкою і простір орнаментальних мотивів заповнювався «рушниковими швами».

Кожен регіон з перерахованих поряд із спільними рисами мав свої особливості. На Київщині разом з червоним використовувалися вкраплення синього (а потім чорного), поряд із Деревом розміщувалися зображення птахів (голубів, півнів тощо). Для рушників Чернігівщини були типовими зображення «орликів» та «шуликів». На думку М. Селівачова саме ці орнітоморфні зображення пізніше трансформувались у фітоморфні Древа.

У вишивці рушників Слобожанщини наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття утвердився тамбурний шов. Композиція орнаментів залишилась спільною з рештою названих регіонів. Поряд з рушниками з червоними рослинними узорами у названих регіонах (а особливо на Полтавщині) побутували рушники, вишиті біллю у техніках настилування по сітці та чистої мережки. На противагу попереднім – святковим червоним – білі використовувались у піст і жалобу. Орнаменти таких рушників були як суто геометричними (восьмипроменеві зірки, геометричні дерева), так і геометризованими пишними рослинними, що походили з друкованих джерел.

Нішу білих рушників на початку ХХ століття доповнили також рушники, вишиті вирізуванням. До цього ця техніка використовувалась переважно у вишивці сорочок.

Внаслідок складності технік мережання, вони поступово замінюються на імітації розсипним хрестиком.

Обухівські рушники генетично пов'язані з полтавськими, проте мають ряд особливостей. На їх виокремленість звернув увагу свого часу І. Гончар. Основу композиції тут, так як і на полтавських, становить дерево-вазон, проте його зображення грубіше, різноманітні фантастичні квіти замінені узагальненими квітами-листочками. Дерево на обухівському рушнику дуже часто має квітку посеред стовбура. Композиції протилежних кінців рушника тут з'єднані ламаними гілками. Техніки вишивання також грубі та маловаріативні. Це переважно безкінечники, виконані двосторонньою штапівкою, що чергуються з грубими «качалочками». Колекції автентичних обухівських рушників мають Музей Івана Гончара, Музей українського народного декоративного

мистецтва, Обухівський районний історико-краєзнавчий музей. Друге життя обухівський рушник отримав нині завдяки вишивальницям Надії Химиченко, Світлані Зохнюк, Ользі Литовці, Надії Поліщук, Олені Удод, Ользі Давидюк, Вірі Власенко та іншим. Рушниками роботи Надії Химиченко прикрашено садиби Мамаєвої Слободи [10, с.28].

Подільський рушник – локальне явище, що побутує у вузькій смузі вздовж Дністра у Вінницькій та Одеській областях. Рушники тут вужчі і, відповідно, коротші, ніж у Центральній Україні. Їх ширина коливається від 25 до 45 см, довжина від 1,5 до 2,5 м. Вишивка займає зазвичай третину половини рушника на кожному з кінців і чітко просторово обмежена квадратом або прямокутником. Колористика була синьо-червоною ще наприкінці XIX століття і еволюціонувала до поліхромної у II пол. XX століття. Вишивають подільський рушник вовняними нитками по конопляному домотканому полотну техніками штапівка, «качалочка», пряма гладь. Основні орнаментальні мотиви: дерево, восьмипроменева зірка, хрест, ромб, антропоморфні та зооморфні образи. Композиція подільського рушника може творитися або окремим орнаментальним мотивом, або двома чи трьома ярусами таких мотивів, розмежованих вузькими орнаментальними стрічками. Над останнім ярусом стрічка відсутня [12, с.15–18].

Для Карпат і Прикарпаття вишитий рушник довгий час залишався невідомим. Він з'явився тут на початку XX століття. Для його створення застосовували старі техніки і орнаменти одягової вишивки, скажімо низинні узорі уставок жіночих сорочок [4, с.87–95].

Рушник на стіні – давній звичай

Не було, здається, в Україні жодної оселі, якої не прикрашали б рушниками. Хоч би як судилося їм убого жити, а все ж естетична принада повсякчас знаходила місце в помешканнях – хай то була одинока хатина вдови чи затісна багатодітна оселя, приземкувата мазанка на півдні України або курна хата поміщика – всюди палахкотіли багатством кольорів рушники. Хата без рушників, казали в народі, що родина без дітей. Рушник з давніх-давен символізував не тільки естетичні смаки, він був своєрідною візиткою, а якщо точніше – обличчям оселі, відтак і господині. За тим, скільки і які були рушники, створювалося враження про жінку, її дочок. Ніщо, здається, так предметно й точно не характеризувало жіночу вправність, майстерність, зрештою охайність і працьовитість, ніж ті вимережані витвори. Вони завжди були на людях, розкривалися мистецьким багатством, оцінювалися справжніми пошанувачами [6, С.107]

Музей українського рушника. На початку 1990-х років у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького професором вишу Світланою Китовою (надалі – директор) був заснований *Черкаський музей українського рушника*. Нині (2011) в експозиції цього унікального музейного закладу виставлено понад

500 вишитих рушників кінця ХІХ – початку ХХ століть, у першу чергу, з Подніпров'я; ще стільки ж зберігається в запасниках.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Антонович С. А. Декоративно-прикладне мистецтво / С. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич – Львів: Світ, 1999.
2. Гасюк Е. О. Художнє вишивання. Альбом / Е. Гасюк. – Київ: Вища школа, 1984.
3. Гурчала Ірина. Народне мистецтва Західних областей України / Ірина Гурчала. - К.: 1966.
4. Кара-Васильєва Т. Українська вишивка. Альбо / Т. Кара-Васильєва. – К.: Мистецтво, 1993.
5. Китова С. Полотняний літопис України / С. Китова. – Черкаси, 2003. – 224 с.
6. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу / О.М. Кравець. – К., 1996.
7. Макарчук С. А. Етнографія України / С.А. Макарчук. – Львів: Видавництво «Світ», 1994.
8. Мельничук Ю. О. Семантика українських вишитих рушників / Ю.О. Мельничук // Народне мистецтво, 2004. – № 3–4
9. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. та ін. Культура і побут населення України /В.І Наулко, Л. Ф.Артюх, В. Ф. Горленко та ін. – К., 1993.
10. Обухівський рушник / упор. Ю. К. Домотенко. – К.: Задруга, 2005. – 28 с.
11. Причепій Є. Вишивка Східного Поділля / Є. Причепій, Т. Причепій. – К.: Родовід, 2007. – 344 с.

*Колоколова Катерина
(Полтава, Україна)*

ДЕРЕВО ЖИТТЯ ТА ЙОГО ЗОБРАЖЕННЯ У ВИШИТИХ ВИРОБАХ

Важко уявити український національний побут без вишивки. Вишивкою прикрашали вбрання, рушники, серветки під ікони, скатерті, постільну білизну і навіть взуття. Але узори вишивок, як правило, були не тільки простими прикрасами, але й оберегами, які захищають («відгороджують») від злих духів, хвороб, різних напастей тощо.

У сучасних оселях можна побачити багато оригінальних речей. Радіють очі від яскравих візерунків килима, витончених ліній керамічної вази, переплетіння зірочок і квіток мережива... Це говорять із нами мовою символів наші давні пращури, для яких кожна рисочка й геометрична фігура мали певне значення. Давайте сьогодні спробуємо зрозуміти та прочитати ці зображення.

У сиву давнину протягом багатьох тисячоліть життя людини було тісно пов'язане з довколишнім світом, із силами природи. Існуючи в гармонії з природою та за її законами, людина дуже поетично сприймала її предмети та явища, оживляла їх у своїй уяві, віруючи, що й вони існують за власними законами, виповнені таємничою, могутньою силою. Живими